

imanlarını sınama ve fedakârlığa hazır olduklarını fiili olarak ispatlama fırsatının verilmesi hedeflenmektedir. Ardından hak dinin yaşatılması uğrunda hayatlarını feda edenlerin çabalarının boş gitmemeyip Allah tarafından ebedî mutluluk mekânı olan cennetle ödüllendirileceği belirtilir. Mümînlerle kâfirlerin dünyevî durumlarıyla uhrevî konumlarının tasvirine devam edilir. 13. âyette Resûl-i Ekrem'in Mekke'den hicret etmeye zorlanması anlatılır ve bunun önceki peygamberler döneminde daha gücü inkârcılar tarafından da uygulandığı, fakat hepsiñ helâk edildiği bildirilir. Sûrenin ikinci bölümünde (âyet 16-30) önce münâfikların tavırları, Peygamber'in tebliğ meclisinde savaşın da söz konusu edildiği âyetlerin gelişî sırasında ve sosyal hayatın kritik dönemlerinde iki yüzlü tutumları gözler önüne serilir. Kur'an gerçekîyle karşı karşıya bulundukları halde akıllarını kullanmadıkları belirtilir ve hem dünyada

hem âhirette hûsrana uğrayacakları haber verilir. Muhamcirlerden ve ensardan oluşan samimi müminlerin yanı sıra münâfık gruplarının da yer aldığı Medine dönenimde yahudilerin ve Mekke'deki Kureyş ileri gelenlerinin teşkil ettiği düşman cephesi söz konusuydu. Bu sebeple sûrenin üçüncü bölümünde (âyet 31-38) içe yönelik problemlere temas edilerek hâbâtîl mücadeleşinin ve toplumsal zorlukları aşmanın gereği açıklanır. Burada samimi Müslümanlardan ileri derecede gayret, güçlüklerle tahammül, Allah'a ve resulüne itaat ve Allah yolunda malî destek istenmektedir. İnkârda direnen, gerçeği anladıkta sonra hak yolun önünde engel oluşturan ve resule muhalefet eden kimseleri dünyada başarısızlığın, âhirette de ilâhî rahmet ve mağfiretten mahrumiyetin beklediği vurgulanır.

Muhammed sûresinin asırlardan beri putperestlik inancına sahip bulunan, eşitlik, hürriyet ve sosyal adalet ilkelerinden uzak bir şekilde hayatını sürdürden kabilelerin ortak bir ideal ve merkezî bir yonetim altında yeni bir toplum oluşturuları sırasında duyulan sancıların teşhis ve tedavisini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Medine toplumunun büyük çoğunluğu samimi mümin olmakla birlikte içlerinde münâfiklar da vardı; çevrelerinde ise düşmanları bulunuyordu. Bunun çaresi olarak Medine halkına Hz. Peygamber'e itaat etmeleri, Allah'a ve resulüne karşı samimi olmaları emredilmekte, resulden de kadın ve erkek müminlerin bağıışlanması için Allah'a niyazda bulunması istenmektedir. Sûrenin son âyetinde son ilâhî dinin yeryüzüne yerleşmesi ve insanlığın mutluluğuna hizmet edebilmesi için malî fedakârlığın lüzumu bildirilmekte, fakat bazılarının cimri davranışlığı hatırlatılmaktadır. Ayrıca kendilerini İslâm'a adaması gerekenlerin sırt çevirmesi halinde Allah'ın başka toplumlara görev vermek suretiyle dinini pâyiðar etmeye muktedir.

Bazı tefsir kaynaklarında sûrenin faziletine dair yer alan, "Muhammed sûresini okuyan kimseye cennet nehirlerinden içirmesi Allah'ın yerine getireceği bir vaadidir" meâlindeki hadisin (meselâ bk. Zemâherî, III, 540) sahî olmadığı anlaşılmaktadır (Muhammed et-Trâblusî, II, 721). Muhammed sûresi hakkında yapılan çalışmalar bazıları şunlardır: Muhammed Saîd İd, *Sûretü Muhammed ve'l-każâyâ elletî tü'âlicühâ* (1402-1403, yüksek lisans tezi, Câmiatü Ümmî'l-kurâ külliyyetü's-şerîa [Mekke]); Muhammed

Hasan Muhammed Yûsuf, *Sûretü Muhammed: Dirâse luğâviyye şâmile* (Kahire 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXVI, 25-42; Zemâherî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 529-540; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiħu'l-gayb*, XXVIII, 48-76; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 223-259; ibn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-âzîm*, Kahire, ts. (Dâru ihyâ'i'l-kütübî'l-Arabiyye), IV, 172-205; Muhammed et-Trâblusî, *el-Keşfû'l-ilâhî 'an şedîdi'z-żâ'f ve'l-meવâz' ve'l-vâhî* (Inş. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, II, 721; Âlûsi, *Rûhu'l-me'âni*, XXVI, 36-83; Elmalîli, *Hak Dîni*, VI, 4366-4400; Abdullah Mahmûd Şehhâte, "Ehdâfû sûreti Muhammed", *ME*, LII/8 (1980), s. 1470-1476.

 M. KÂMİL YAŞAROÇLU

MUHAMMED b. SUÛD

(محمد بن سعود)

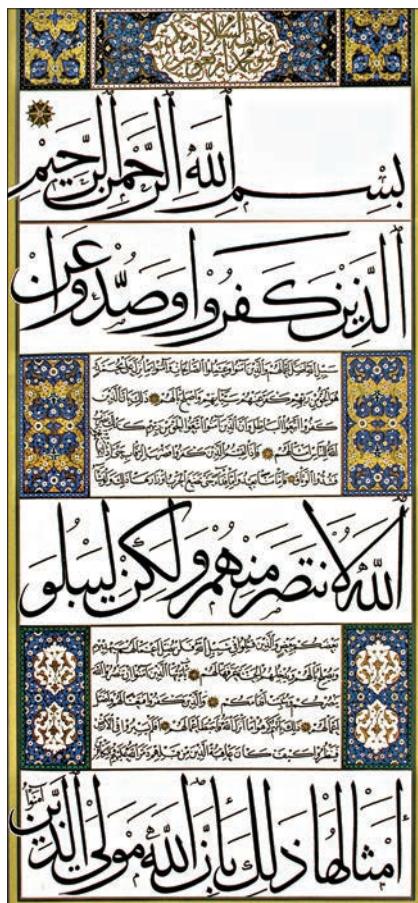
Muhammed b. Suûd b. Muhammed b. Mukrin es-Suûdi (ö. 1179/1765)

Suûdi hânedanının kurucusu (1745-1765).

Muhtemelen 1100'de (1689) Dir'iye'de doğdu. Arabistan'ın çeşitli yerlerine dağılmış olan Aneze kabilesinin Mesâlîh koluna mensup Âl-i Mukrin aşiretindendir. Atalarından Mâni' b. Rebîa el-Merîdî IX. (XV.) yüzüylâda Katîf'ten gelerek Dir'iye'ye yerleşmiş ve o tarihten itibaren emirler bu aileden çıkmıştır. Muhammed, babası Suûd b. Muhammed'in 1137'de (1725) ölümünden veya bir rivayete göre kuzeni Zeyd b. Merhân'ın 1140'ta (1727-28) öldürülmesinden sonra Dir'iye emirliğine getirildi.

1158 (1745) yılında Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb, Uyeyne civarında fikirlerini yaymaya çalışırken gördüğü tepkiler üzerine Dir'iye'ye sığınmak zorunda kaldı. Muhammed b. Suûd, ibn Abdülvehhâb'ın Dir'iye'ye geldiğini duyuncu başlangıçta onunla ilişkî kurmakta tereddüt ettiyse de (hiç tereddüt göstermedi), hatta ibn Abdülvehhâb'ın onun daveti üzerine geldiği de rivayet edilir) kardeşlerinin ve hanımının ibn Abdülvehhâb'ın gelişinin kendisi için önemli bir fırsat olduğunu söylemeleri üzerine onunla görüştü ve fikirlerinden etkileneerek kendisini destekleyeceğini, ancak başarıya ulaştıktan sonra başka bir yere gitmemesi ve hasat zamanı bölgedeki kabilelerden topladığı haraca karışmaması gerektiğini bildirdi. ibn Abdülvehhâb da onu asla terketmeyeceğini ve şu anda eline geçen haracın çok fazlasını alaca-

Muhammed sûresinin ilk âyetleri

MUHAMMED b. SUÛD

ğini belirtti. Böylece birbirleriyle anlaştılar. Bu ittifak hem Suûdiler'in hem Vehhâbîler'in tarihinde bir dönüm noktası oluşturmıştır. Daha sonra İbn Abdülvehhâb'ın kızıyla evlenen Muhammed b. Suûd bölgede hâkimiyet kurarken Muhammed b. Abdülvahhâb da Vehhâbîliğin yayılması konusunda onun destek ve himayesiyle büyük başarı sağladı (1158/1745). Bu arada emirliğinin Muhammed b. Suûd, şeyhliğin Muhammed b. Abdülvahhâb nesline ait olması kararlaştırıldı, Suûdî hânedanının temelleri atıldı ve devletin takip edeceğii siyaset belirlendi. Yine ittifak sayesinde Muhammed b. Suûd'un ölümüne kadar sürdürceği imamlık dönemi başladı.

Muhammed b. Suûd, imamlığı devrinde hem siyasi hâkimiyet sahاسını genişletmek hem de Vehhâbî düşüncesini yaymak amacıyla başta Riyad olmak üzere bütün Nécid'i idaresi altına almak için çeşitli seferler düzenledi. Ancak bölge halkı Vehhâbî hareketine karşı büyük tepki gösterdiğinden bu seferlerin bir kısmı başarısızlıkla sonuçlandı. Ayrıca karşı saldırlılar vuku buldu ve Riyad Emiri Dehhâm b. Devvâs ile yapılan savaşta (1160/1747) Muhammed b. Suûd'un oğullarından Faysal ile Suûd öldürdü. Bunun üzerine İbn Suûd kalabalık bir orduyla Riyad'a yürüdü; yapılan savaşta her iki taraftan da pek çok kişi hayatını kaybetti. Muhammed b. Suûd, ertesi yıl oğlu Abdülazîz ile Uyeyne Emiri Osman b. Muammer'i tekrar Riyad üzerine gönderdi, fakat kuvvetleri yenildi; Abdülazîz aynı yıl Dehhâm'a karşı birkaç sefer daha düzenledi. Muhammed b. Suûd'un 1162-1166 (1749-1753) yılları arasındaki seferleri de başarısızlıkla neticelendi. Ancak Muhammed b. Abdülvahhâb'ın 1167'de (1754) Dir'iye'de yaptığı toplantıdan endişeye kapılan Riyad Emiri Dehhâm, Muhammed b. Suûd'a kıymetli hediyecek göndererek barış talebinde bulundu ve halkınca İslâm'ın esaslarını öğreticek mualimler istedî. Fakat ertesi yıl antlaşmayı bozması üzerine sefere çıkan Abdülazîz, Hureymelâ şehrini aldı. Ardından onun Lahsâ'ya (Ah-sâ) doğru yürümesini fırsat bilen Dehhâm, Dir'iye'ye saldırdıysa da mağlûp olarak geri döndü ve tekrar barış istedi; 1177'de (1763-64) bir antlaşma imzalandı. Suûdiler'le Vehhâbîler siyasi-dinî hâkimiyetlerini yaymak için Necran ve Lahsâ'ya da seferler düzenlediler. Bir kısmı bozgunla neticelenen savaşlardan sonra Necran emriyle anlaşma sağlandı. Necran'la ittifak yapmak isteyen Lahsâ emî-

ri başarılı olamadı ve Abdülazîz ile girdiği savaşı kaybederek ülkesine döndü. Muhammed b. Suûd, muhemelen Osmanlı Devleti'nden çekindiği için büyük şehirlerre sokulmamaya özen göstermiş, Osmanlılar da bu hareketi yeterince ciddiye almadiği ve stratejik önemi olmayan Nécid ile fazla ilgilenmediği için Vehhâbî Suûdî ittifakı başarılı olmuştur.

Muhammed b. Suûd 30 Rebî'levvel 1179'da (16 Eylül 1765) Dir'iye'de öldü ve orada defnedildi. Kaynaklarda cesur, cömert, vefakâr ve güzel ahlâk sahibi bir emîr olarak tanıtılmaktadır. Ölümünden kısa bir süre önce oğulları Abdülazîz ve Abdullah'a Osmanlı Devleti ile iyi geçimeleri konusunda nasihatte bulunduğu söylenir. Yerine oğlu Abdülazîz geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Gannâm, *Târihu Necd* (nşr. Nâsıriddin el-Esed), Kahire 1402/1982, I, 64-70, 77-78, 80, 89, 93-97, 136; Osman b. Bişr en-Necdî, *'Unvânu'l-mecd fi târihi Necd*, Mekke 1350/1930, I, 3, 11, 12, 24, 27, 45; Mahmûd Şükri el-Âlûsi, *Târihu Necd*, Kahire 1343, s. 110; Emîn er-Reyhâni, *Necd ve mülhakâtüh*, Beyrut 1281, s. 40-44; Hüseyin Halef eş-Seyh Haz'al, *Târihu'l-Cezîretî'l-'Arabiyye fi 'âsri's-Seyh Muhammed b. 'Abdülvahhâb*, Beyrut, ts. (Metâbiu dâri'l-kütüb), s. 149-163, 204-205, 234-271, ayrıca bk. Îndeks; Abdürrahîm Abdurrahman Abdürrahîm, *ed-Devletü's-Su'ûdiyyetü'l-ülâ*, Kahire 1975, s. 27, 28, 60, 65-67, 468; a.mîf., *Târihu'l-'Arabi'l-hadis ve'l-mu'âsîr*, Katar-Devha 1402/1982, s. 80-86; Suûd b. Hezîlî, *Târihu mülûki Âli Su'ûd*, Riyad 1402/1982, s. 10; Ayman al-Yassini, *Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia*, Boulder-London 1985, s. 25-26; Abdullah Sâlih el-Useymîn, eş-Seyh Muhammed b. 'Abdülvahhâb, Riyad 1986, s. 59-62; Selâhadîn el-Muhtâr, *Târihu'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Beyrut, ts. (Mektebetü'l-hayât), s. 39-41; Muhammed b. Ömer el-Fâhirî, *el-Âlâbârû'n-Necdiyye* (nşr. Abdullaş eş-Şîblî), Riyad, ts. (Câmiyatî Muhammed b. Suûd el-Islâmiyye), s. 60; Emin Said, *Târihu'd-devleti's-Su'ûdiyye*, Riyad, ts. (Dârû'l-hilâl); Münîr el-Aclâni, *Târihu'l-bilâdi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Beyrut, ts., I, 38, 63, 67, 80-81, 91; H. Laoust, "Ibn 'Abd al-Wahhâb", *EI²* (ing.), III, 677-678; Elizabeth M. Sirriyeh, "Muhammed b. Su'ûd", a.e., VII, 410.

ES-SEYYİD MUHAMMED EŞ-ŞÂHİD

MUHAMMED ŞAH

(محمد شاه)

(ö. 1264/1848)

Kaçar hükümdarı
(1834-1848).

7 Zilkade 1222'de (6 Ocak 1808) doğdu. Kaçar hükümdarı Feth Ali Şah'ın torunu, sultanat nâibi Abbas Mirza'nın oğludur. Mirza Nasrullah Sadrülmâlik-i Erdebîl ile

Hacı Mirza Akâsî (Ağası) tarafından yetişti. Özellikle Hacı Mirza Akâsî onun üzerinde çok etkili oldu.

Muhammed Şah 1824'te Hemedan valiliğine tayin edildi. Ancak kendisi Hemedan'a gitmemip Muhammed Hüseyin Han'ı vekil gönderdi. 1826 yılında, o sırada Azerbaycan valisi olan babası Abbas Mirza tarafından dayısı Emîr Han Serdar ile birlikte Gence ve Tiflis'i Ruslar'dan geri almak üzere görevlendirildi. Ayrıca çeşitli eyaletlerde idari görevlerde bulundu ve babasına vekâleten Merâga valiliği yaptı. 1832-1833 yılında babası Abbas Mirza'nın Horasan ve Herat seferlerine katıldı. Babası Herat kuşatması sırasında vefat edince Feth Ali Şah'ın emriyle kuşatmayı yanında bırakarak Tahran'a döndü. 20 Haziran 1834'te dedesi tarafından veliaht ilân edilerek Azerbaycan'ın idaresiyle görevlendirildi. Feth Ali Şah'ın vefatının ardından 8 Kasım 1834'te Mirza Ebû'l-Kâsim Ferâhâni'nin desteğiyle Tebriz'de tahta çıktı. Ancak Feth Ali Şah'ın ülkenin çeşitli yerlerinde yöneticilik yapan almiş kadar oğlundan bazıları ve Kaçar hânedanına mensup birçok kişi hükümdarlığını tanımadı. Bu arada Tahran valisi olan amcası Ali Mirza Zillussultan kendisini hükümdar ilân etti. Ordusunu cülös merasiminin yapılacağı Tahran'a sevkedecek maddî imkânlardan mahrum olan Muhammed Şah, Rusya ve İngiltere temsilcilerinin refakatinde yola çıktı. 2 Ocak 1835'te Tahran'a girdi; cülös merasimi 31 Ocak'ta yapıldı. Fakat Şiraz'da kendi adına hutbe okutan ve bazı ulemâ tarafından desteklenen amcası Fars Valisi Hüseyin Ali Mirza Fermânfermâ'nın itaat altına alınmasından sonra tahta yerlesebildi. Muhammed Şah tahta çıktığında ülke siyasi karışıklıklar ve iktisadî sıkıntılardan içindeydi. Şah uzunca bir süre bu sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Afganistan ile Hindistan'ın kapısı durumundaki Herat'ın hâkimi Kâmrân Mirza'nın Feth Ali Şah zamanında taahhütlerini yerine getirmemesi ve Sîstan'a akınlar düzenleyerek bazı İranlılar'ı esir alması üzerine, Orta Asya'da yavaş yavaş kalıcı başarılar kazanan ve gözünü daha güneye dikmeye başlayan Rusya'nın da etkiyle 22 Temmuz 1837'de Herat seferini başlattı.

İran güçlerinin Herat'a kadar ilerlemesi, sömürgesi olan Hindistan'ın savunması için Afganistan'ı Rusya ile arasında tampon bölge olarak gören İngiltere'yi telâşlandırdı. İngiliz hükümeti, daha ön-